УДК 37.015.3
159.953.5.072-057.874
371.3::2
Прегледни чланак

Драгомир Сандо*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Проблем мотивације у (верској) настави

Abstract: Намера овог наслова је да укаже на дефиниције, значај, присуство и до-
дру последичност интринзичке и екстензичке мотивације у свакој врсти наставе,
посебно верске. Да се укаже на њено „жариште“ тражећи узроке без којих нема
експлозивности, макар различитог интензитета, и њене неопходности у новим
сазнањима која се стављају пред ученика. Мотивација ових изворишта подраз-
умева све остале наставне елементе: школске просторе, ваннаставне просторе,
првенствено црквено-сакралне, а посебно мотивацију коју ће (веро)учитељ препо-
знавати и својим карактеристикама их стављати пред ученика. Он ће, наставник,
бити тај који ће увек морати да има на уму да је мотивација, било унутрашњег, било
спољњег интензитета, бити незаобилазна у савладавању предстојећих задатака,
нарочито што се квалитета и ексензитета наставе тиче.

Key words: интринзичност, екстринзичност, мотивација, наставник, настава, ученик.

Уопште је приметно да настава која се изводи у школским учионицама
доживљава своју, неку врсту, кризе. Мање–више, то се односи на обе
врсте наставе: разредну и предметну наставу. Анализом прилика дошло
се до становишта да су и неки „релаксирајући“ школски предмети постали
„мора“ за ученике. Понестало је исконске жеље, мотивације, хтења и много
тога још међу ученицима, за разлику од ранијих школских генерација. Да
проблем није дискурсиван и безазлен, упућује нас на потребу удубљивања
у истинске разлоге такве опште појаве међу најмлађим делом друштва,
Цркве, и национа, како код нас, тако у ширем, глобалном окружењу. Није
редак случај да се дојучерашња школска настава назива традиционалном,
превазиђеном, старомодном и надмашеном. О томе нам више говори
педагошка футурологија која тврди да нови приступ у настави има своје
спремне предлоге који су већ негде у примени и показују видне резул-
тате.¹ Као први и основни разлог за стереотипност у настави наводи се
чињеница да у школском раду, посебно на релацији наставник – ученик

* dsando@bfspc.bg.ac.rs

¹ Бојанин, 2016, стр. 26.

понегаје мотивације за рад. Да не постоји довољна комуникација у настави која уноси неопходну живост и свежину у разредним просторима. У тим приликама губи се концентрација која порађа непажњу код ученика, а тиме опада њихово интересовање и могућност за рад и учење. Активност деце школског узраста у понудама какве им нуде савремене поруке кроз технологију, видео и аудио помоћна наставна средства и одређене врсте забаве, сигурно их држи у другим тензијама и динамичком опредељењу, тако да класично извођење наставе и време које проводе у школи — до ваннаставног времена никако се не може подвести у компатибилну раван.

Разуме се да је учење у свим облицима један сложен интелектуално-духовни процес који захтева ред, рад, упорност, систематичност, преданост... тако да и квалитет учења зависи од низа условљености али и од мотивације која постаје моторна енергија у савладавању препрека. Занимљиво је било мишљење једног педагога који тврди да уколико нисте као (веро)учитељ успели да мотивишете децу у разреду у првих осам минута, не морате ништа више ни покушавати. Преостали део наставне јединице такође сматрајте да ће бити неуспешан. У класичном приступу методској јединици имали смо прилику да видимо њену поделу на уводни део, излагање новог градива и обнову произнетог. Временски периоди такве наставне јединице су предочени и предложени према истинским потребама и захтевима. Међутим, по новијим схватањима наставна јединица се дели у неколико целина: мотивација ученика, рекапитулација претходног градива, произношење новог, потом обнова која може бити разноврсна као и само излагање градива, вежбање, понављање градива, рекапитулација реченога, проверавање и покушај примене у пракси ако је градиво опипљивије. За нас је важно, обзиром на тему интересовања, да се на прагу нове наставне јединице помиње незаобилазна мотивација у настави. За такав час би Соломон Језерски као о доживљају написао: „Час — то је општење умова, додиривање душа, то је — четрдесет пет минута интелектуалног и емоционалног напора. И још нема таквог средства које би омогућило да се испитују, утврде, фиксирају сви резултати многостраног утицаја на ученике.“² *Лексикон образовних ѿермина* у свом садржају посвећује простора мотивацији, њеном значењу и појму али исто тако обрађује и појам мотивације за школско учење. У наставку, давећи се енциклопедијским системом, обрађује се мотивација као постигнуће или мотивација успеха, тумачењем схватања мотивационог уверења ученика и на крају мотивационим обрасцима.³

Као једна од формула мотивације би могла да се узме да је она напредовање ученика у процесу учења које зависи од његове мотивисаности, способности, радних навика, истрајности, снаге воље и низом других

² Вилотијевић, 2001, стр. 16.

³ *Лексикон образовних ѿермина*, 2014, стр. 440.

особина личности. На све то утиче степен аспирације, потребе, задатака којих се прихвата, разлози за учење, време које му се посвећује и, не и на крају, начин учења.⁴

Савремени педагози и дидактичари подразумевају под мотивацијом теоријски конструкт који објашњава унутрашњост човековог бића ка одређеном правцу и интензитет у истрајавању квалитета општег напретка понашања, посебно у настави. Мотив представља хипотетички конструкт којим се објашњава зашто људи раде то што раде и за стицањем вишег и значајнијег од представљених и замишљених циљева. Они представљају релативно уопштене потребе или жеље које људима дају снагу или енергију да започну сврховите активности. У контексту учења концепт ученичке мотивације се користи за објашњење у ком својству ученици своју пажњу и напоре улажу ка одређеним правцима, који могу, али не морају бити пожељни и по мишљењу њихових учитеља, ако се првенствено ради о ученицима. Ученичка мотивација подразумева субјективност искуства учитеља, нарочито у оним сегментима који су повезани са њиховом вољом да се ангажују у активном учењу и са разлозима за то. Као и за стицања најкориснијих знања, добрих навика и племенитих вештина. Мотивација за учење односи се пре свега на квалитет учења когнитивне природе у активностима учења, а тек на другом месту је интензитет труда који се улаже, и временска артикулација коју проведе у труду и раду. Савременици напомињу почетну иницијативу као жељу да се увек доведе до максимума ученичка мотивација, разуме се, колико је могуће и придодати њиховој укупној потенцијално-природној мотивацији. Слично жељи, и ненаставној, да се дође до максимума успешног постигнућа у оној мери у којој се може постићи резултат у учењу подражавањем, подуђивањем, расположивим наставним средствима, наградама итд. У верској настави такав принцип препознајемо у јеванђелској причи о Закхеју. Сам догађај је узет као мотив–простор који нас приводи припреми за Велики пост и на првом месту се кроз „малог раста“ или ниског Закхеја истиче потреба жеље. Дидактички посматрано, управо тај пример истиче важност свега онога што ће уследити не само кроз припремне недеље поста, него и кроз цео четридесетодневни период који нас приводи Страсној недељи и Васкрсењу Господњем. Та жеља отвара динамичност у верном народу, а тиме и непрестаним ученицима Цркве, који ће га не само истински и одважно увести у одређен духовни простор, него ће том назначеном мотивацијом га носити кроз сав наредни период. А таквих примера има у црквеном искуству много.

Но, на првом месту се мора водити рачуна о појединачним могућностима ученика-слушаоца коме се указује пажња. Давно је Јан Амос Коменски у својој *Великој дидактици* наговестио потребу за систематичношћу у

⁴ Каменов, 2012, стр. 60.

настави. И дан-данас су оне прикладне за нашу пажњу. Лоше би било да се на ученике ставља неадекватан терет јер би их довело до непотребне анксиозности. Стога је препорука да се слободним давањем и узимањем — оних који дају и оних који узимају — развије склоност коју унапређује целосност живота. Појава жеље и труда у раду полако прераста у њену реализацијску димензију. Овде се не престаје са динамичким упињањем „ка бољем напредовању“ по речима Светога Максима Исповедника.

Као једна од понуђених могућности и подстрекача за бољи квалитет у настави, навешћемо мотивацију кроз интринзички и екстринзички аспект и њене појмове и домене. Шта су и каква су поменута, интринзичка и екстринзичка могућност у настави? Појмови спољашње (extrinsic) и унутрашње (intrinsic) мотивације за учење, настале су у склопу интересовања за квалитативне разлике у мотивацији ученика за учење, које су у општој као и педагошкој пракси препознате као значајне и другачије у односу на разлике у нивоу или квалитету мотивације за школске активности.⁵ Интринзична мотивација је унутрашњег човековог порекла. То је оно што нас из дубини нашега бића наводи на прегалаштво и активност било физичке било духовне (психолошке) потребе. Ученици који су окренути овом начину мотивације се подразумевају за оне који су окренути настави и учењу нових сазнања због личне своје жеље за сазнањем, без посебне жеље да буду приметни, да буду награђени или да чезну за ласкањима. Но, они то раде због личног афинитета и жеље да се кроз посебан осећај љубави и задовољства отварају према непознатоме. На тај начин они осећају посебно интересовање, квалитетнији однос према постављеним или самопостављеним задацима и лепше учење, тиме и напредовање јер се лакше, брже и трајније памти оно што му се предаје или се узима као лични изазов, савладавају се чињенице, лакше се досеже до жељених циљева, а тиме и успех не изостаје. Интринзичка мотивација се испољава као висок степен дубоке усредсређености на оно што стоји као задатак пред одређеном особом. Када је у питању настава онда се подразумева спонтаност која уводи ученика на одговарајућу активност. Она, поред позитивне емоционалне вредности, укључује у дубље нивое информације ка трагању што делотворнијим стратегијама учења, а из тога произлази смислено, повезано и примењиво знање чија је трајност велика. Тако, због смислености, дубљих доживљаја и примењивости, такво знање повећава вредност учења уопште, за самог ученика, а тиме и његов квалитет и мотивацију.

Када је у питању верска настава, она је незамислива без ове врсте мотивације. А и по самој природи можемо закључити да је ова врста наставе најшира по интринзичком схватању. Све што се излаже, учи и доживљава јесте везано за много дубље оквири вековног искуства Цркве. Благодатни

⁵ Тређешанин, 2009, стр. 25.

дарови и његова сила не само да се доживљава кроз богослужбене сусрете, кроз молитву, кроз сусрет са догађајем, него се све то може доживети и кроз стицање знања о самом светотајинском животу најпре кроз осећај мотивације. Ако се настава одвија у школском простору, умешношћу доброг наставника у настави, резултати се могу постићи на разноврсне начине, тим пре ако је сама учионица попут кабинета за верску наставу који поседује многа наставна средства којима ће се демонстрирати поменута врста наставе. Или, пак, ако се настава изводи у ваннаставним просторима: портама, унутрашњости храма, капеле, црквених помоћних простора, музеја, звонаре, крипте, па и гробаља. Све је то већ огромна могућност да се „запали срце“ ученика. Када ученик уђе у храм све већ постаје иконично. Сва унутрашњост храма, посебно окићена иконама, свештеним предметима и мобилијаром, свештениковим одежама и свим другим што се уочава чулом вида. Ту је реч, молитва, песма и све оно што утиче на чуло слуха. Потом тамјан, који увелико уводи својом иконичношћу у дубљу мотивацију преко чула мириса, а чуло додира и укуса видно је искуствено кроз целивање крста, иконе, руке епископа и свештеника, осећаја свете кашичице и Светог причешћа. Све је то првобитно и првобитно у односу на сваку другу мотивацију. На тај начин наше срце постаје сабирно сочиво целосног нашег тела и зато се све везано за емотивност нашег постојања доводи у везу са овим нашим најживотнијим органом. У литургијском моменту на једном месту свештенослужитељ чита следећу молитву: „Запали у срцима нашим, човекољубиви Владико, непролазну светлост твога богопознања, и отвори очи ума нашега да бисмо разумели твоје еванђелске проповеди...”⁶ Значи, да би се разумела наука која нам се предаје, а која није од овога света, неопходно је отворити очи срца. Не очи оне које поседујемо и помоћу којих гледамо, него оне очи које пале огањ срца нашега. Јер је то најексплицитнији инструмент који подстиче емотивну мотивацију за сваки напредак. Томе иде у прилог и она дивна еванђелска прича о путу за Емаус. Луки и Клеопи је заиграло загрејано срце док је васкрсли Господ правио им друштво на путу за тај град. И тек су им се очи отвориле када је та радост допрла до њихових умова и када је Христос отишао од њих. Овде се покушава учврстити човекова природна духовност, покушавају се развити оне духовне снаге које су скривене у човеку.⁶

Научне теорије са којима се савремена наука бави указују на различите мотиве исходишта интринзичке мотивације. Између њих да поменемо најранију која показује да је унутрашња мотивација нека врста нагона произашлог из потреба нервног система, за разлику од оних који произлазе из потреба других ткива у организму, као што су нпр. глад или жеђ. Једни су указивали на експлораторни (истраживачки) нагон, други на

⁶ Зјенковски, 2002, стр. 79.

нагон активности, трећи на нагон манипулације, затим сензорни нагон, нагон визуелног истраживања или осећајем који буди нашу провокативност. Без обзира на ранг дефиниције и њеног узрока, сви се слажу да је одређени оптимални ниво когнитивног несклада информација неопходан за одржавање нормалног функционалног стања када је реч у биолошким узроцима унутрашње мотивације.⁷

Екстринзички приступ учењу је све оно што на ученика утиче из спољашњег света, спољашњи догађаји, процене, радни услови, радна средина, организација рада, култура, околина, награђивање и све остало што утиче кроз спољни свет на ученика. Оно што је карактеристично за овај облик мотивације је да је увек прати одређена награда. У неком сагледавању профила мотивације рећи ћемо да то у неку руку и није лоше јер имамо оцењивање и друге градације квалитетног рада у настави. Али са друге стране се поставља питање за цео наставни процес, посебно када је у питању учење у верској настави, да ли се ова наставна димензија тиче искључиво разлога због утакмице која се поједностављује: оцена или награда. Ако је заиста тако, онда се прилике компликују. Због тога се подразумева овакво учење као површно кроз које се као мотивациони систем лако одустаје од задатака и активног учења. Долази до слабијих резултата, површног памћења што порађа несигурност кроз овај вид и облик рада. Али да није све тако једнострано и једноставно упустићемо се у ову тему са кратким и уводним закључком да је најбоље ако се ове две врсте мотивације прожимају и допуњују. Да бисмо се донекле оријентисали и у примењивој пракси потребно је да препознајемо материју која је као основни задатак пред нама као и добро познавати ученика. Јер начин оцењивања учениковог труда нам је присутан и обавезујући без обзира колико били за или против њега. Уосталом ту лежи, за многе, и основни осећај за мотивацију. Краткорочним мерењем, екстринзички циљ усмерен је за освајање добрих оцена, подразумевајући најискренији однос циљу наставе и са њима евентуалних могућности учешћа у другим наставним и ваннаставним активностима, школских награда, награда од стране родитеља, како материјалне добити, тако и сваке друге награде. Дугорочне награде подразумевају услове за стицање статуса, од стипендија, одређених привилегија, функција мањих или већих, пријем на факултете, квалификација за боља радна места итд. За разлику од циљева учења, који се усмеравају на шири смисао постојања, екстринзички циљеви су усредсређени на награде које подразумевају успешну резултативност. Међутим, екстринзички циљеви нису исто што и општедуховни и црквени принципи, а могло би се рећи ни опште друштвени. Иако су на први поглед овакви модели екстринзичких циљева нижи, већина дидактичара сматра да он помаже ученику за улагање труда и неопходне истрајности ка

⁷ Лексикон образовних термина, 2014, стр. 835.

стицању резултата и они корелирају са другим факторима површинских приступа настави. Уосталом, познато научно име Лин са сарадницима су уочили да су најуспешнији били студенти који су комбиновали високе нивое интринзичке мотивације са средњим нивоима екстринзичке мотивације. Ова анализа је изостала код средњошколаца, па и ученика основних школа јер би се примењивала као могућност само на извођаче саме наставе.⁸

Поред поменутих мотивација, приступ овој значајној теми не дозвољава да се чак таксативно поброје сви остали разлози за мотивацију у настави. Али да покушамо бар додирнути се оних најважнијих тема. Између свега не треба занемарити школске просторе, првенствено мислећи на ђачке учионице. Треба имати на уму да је врло важно да се ученицима обезбеди поуздан школски простор, учионица, у којој ће се они осећати угодно. За ученике верске наставе било би посебно ваљано да су зидови учионице осмишљени иконама, библијским сликама и географским картама као и другим прикладним предметима на основу којих ће се ученици осећати у предворју црквене просторије. Често се могу демонстрирати разне изложбе са мотивима везаним за предмет или неки прикладан јубилеј.

Ипак, наставник верске наставе, уосталом као и сваки учитељ са својим односом према школској настави и примени вреднота у учионици може постати најмоћније мотивационо средство. 1. Тако што ће добро познавати предметну материју, предавати је са ентузијазмом и љубављу и усклађивати се са интринзичким наградама за учење, 2. Што ће тражити од ученика оно што су спремни да постигну кроз учење и подстићући их на изазове, разумне циљеве и помагати им у томе. 3. Подржаваће ученике у настави али и емоционално да се задаци решавају са самопоуздањем и без анксиозности. Неће нас изненадити што ће ученици за своје омиљеније (веро)учитеље да кажу да брину о њима, помажу им да буду успешни у учењу, поучавају занимљивим стварима, јасно објашњавају садржаје, пријатни су, љубазни и праведни, а такође немају миљенике, не понижавају их, не гледају са висине на ученике када погреше или траже помоћ, не вичу на њих, нити реагују пренаглашено на њихове мање несташлуке. Ученици се такође изјашњавају како желе да наставници имају и спроводе јасне стандарде понашања. Они ово виде не само као део обавеза наставника, већ и као доказ да је наставнику стало до њих.⁹ Ако се са ученицима комуницира на ауторитативан начин, они ће то добро схватити и препознати као особину која задовољава њихове потребе и помаже им да постигну заједничке циљеве уместо да им се наређује са диктаторском наглашеношћу. Почетак успешности се слаже са карактеристикама наставника (вероучитеља) које људе чини омиљеним: ведрог карактера, љубазност, емоционална зрелост, искреност, љубав према свему што је у педагошком смислу пред њим, вера...

⁸ Тређешанин, 2009, стр. 46.

⁹ Брофи, 2015, стр. 54

Ученици ће препознати лако да су њихови учитељи посвећени њима да их воле, саосећају са њима и реагују на њихове потребе. Да осете да је наставнику стало до њихових резултата. Пријатни су, љубазни и правични, а немају своје унапред фабриковане планове, не вичу на њих, нити реагују пренаглашено на њихове узгредне несташлуке. Треба упознати своје ученике. Достојанствено их ословљавати, поздрављати и посвећивати одређено време ученицима као искреним личностима. Отворити се према ученицима попут приче о њиховом пореклу, неким својим искуствима, интересовању и мишљењу. Усмерити се на помоћ ученицима, а не на претње. Ауторитарни наставници се не труде много око појашњавања ученицима и од њих очекују да буду беспоговорно послушни. Насупрот њима, ауторитативни наставници објашњавају разлоге за своје захтеве и помажу деци у свим приликама. Таква комуникативност показује важност наставничке непосредности која поспешује блискост са ученицима. Невербална непосредност укључује контакт очима, осмехивање, позитивне гестове, промену боје гласа, кретање по учионици, нагињањем тела напред и опуштен телесни став. Ту је укључен осећај за очигледним примерима, личне примере, благих и умесних досетки, шала, употребу заменице „ми“ и „наш“ у говору, обраћање ученицима по имену. Ако наставник користи непосредно понашање, биће „ближи“ ученицима, они ће се више интересовати за предмет, повећаће се њихова жеља да промишљају при учењу и да извршавају своје задатке. Креирати средину у којој се свако осећа вредним и значајним на часу и у којој се учење остварује сарадничким напорима наставник – ученик. Пажњу усмерити на циљеве учења и повећати могућност да добије најбоље резултате, а не у смислу слепих обављања задатака и добијање одређених оцена. То ће их охрабрити да преузму одговорност за сопствено учење тако што ће активно постављати циљеве, настојати да контролишу разумевање, истрајавати у својим напорима да превазиђу недоумице и процењивање свега што се научило. Остваривање кохерентних програма у настави пратећи искључиво уџбенике, неће се много постићи ако се не следе, бар делом, ова уочавања. Зато је потребно поред и најбољих уџбеничких садржаја доста других активности попут пратећих приручника и приручног материјала. И да им се свему дарује „живот“. Уз сво уважавање уџбеничку грађу треба користити као један од многих потенцијалних ресурса за планирање и остваривање наставног плана и програма. Није потребно да се уџбеник доживљава као искључив наставни програм, те да се на тај начин ограничава и спутава као и своје ученике.

И да се укратко вратимо мотивацији. Учење је забавно и узбудљиво, барем онда када се наставни програм добро уклапа са ученичким интересовањем и способностима и када наставник наглашава практичну активност. Кад се поучава правоваљаним задацима, на прави начин, јер тада мотивација долази сама. Ако ли је супротно, и ако ученицима није пријатно

при учењу, нешто није у реду са нашим програмом рада и свака следећа активност тог интензитета и интересовања биће напорна и безуспешна.¹⁰

Литература

- Бојанин, С. (2016). *Тајна школе*. Београд: Одбор за верску наставу АЕМ.
- Брофи, Џ. (2015). *Како мотивисати ученике да уче*. Клио.
- Вилотијевић, М. (2001). Наставни час — појам, трајање, етапе, типологија, структурни модели. *Методичка пракса, часопис за наставу и учење*, 3–4.
- Зјенковски, В. (2002). *Проблеми васпитања у светлу хришћанске антропологије*. Београд: Бримо.
- Каменов, Е. (2012). *Методика наставе веронауке*. Београд: ПБФ–ПКИ.
- Лексикон образовних термина* (2014). Београд: Учитељски факултет.
- Требјешанин, Б. (2009). *Мотивација за учење*. Београд: Учитељски факултет.

¹⁰ Брофи, 2015, стр. 13.

Dragomir Sando

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade

The problem of motivation in (religious) education

The purpose of this title is to point out the definitions, significance, presence and good effect of intrinsic and extrinsic motivation in each type of teaching, especially religious. To point to her “focus” looking for causes without which there is no explosive, at least a different intensity, and its necessity in the new knowledge that is placed before the student. Motivation of these sources implies all other teaching elements: school spaces, extracurricular spaces, primarily church sacral, and especially the motivation that the (religious) teacher recognizes and put on their characteristics in front of the learner. He will, the teacher, be the one who will always have to bear in mind that the motivation, whether internal or external, is indispensable in overcoming the upcoming tasks, especially in terms of quality.

Key words: intrinsic, extrinsic, motivation, teacher, teaching, student.

Датум пријема чланка: 4. 4. 2018.

Датум прихватања чланка за објављивање: 8. 10. 2018.